

Qüdrətli dövlət və elm xadimi

Əziz Əliyev – 125

Şərəf Cəlilli

Taleyin sərt üzündən öz tarixi torpaqları ilə həmsərhəd olan Borçalıya, Dərbəndə, Təbrizə, Zəngəzura, Göyçəyə... bölünən Azərbaycanın qədim yaşayış məskənlərindən birində – İrəvan quberniyasının Hamamlı kəndində 1897-ci il yanvarın 1-də Məmmədkərim kişinin ailəsində bir oğlan uşağı dünyaya gəldi. Adını Əziz qoydular.

Bu qeyri-adi uşağın ruhundakı əzəməti hamıdan öncə dərk edən anası Zəhra xanım onu Hamamlıdan İrəvana – Təpəbaşı məhəlləsinə, ata yurduna gətirdi. Əzizi təhsil almaq üçün İrəvan gimnaziyasına qoydu. Onun gözlərindən zülmət pərdəsini qaldırmaq üçün ömrünü şama pərvanə etdi. Oğlunu həkim, müəllim görmək istədi Zəhra xanım. İrəvanın köklü-köməcli nəsilləri var idi. Topçubaşovlar, Bağırbəyovlar, Mirbabayevlər ... bu torpağın tarixi sakinləri... İrəvanı İrəvan edən qüdrətli sərkərdələrin, sultanların, paşaların, xanların soyuna bağlı idi.

Əziz İrəvanın elmi-mədəni mühitində yetişdi. Onu “bütün dövrlərin səhiyyə komissarı”, “hər elmdən hali”, “Əziz şəxsiyyətdə də, elmdə, bilikdə, insanlıqda da əvəzsiz idi, tək idi. Hippokrat sanki onun kimilərə baxıb andını yazmışdı” – deyib tərif edən, adı, varlığı ilə qürur duyan Mustafa bəy Topçubaşov xatirələrinin birində qeyd edir: “Mən yaxşı oxuyurdum, amma atam həmişə məni danlayar və deyərdi: “Əziz səndən iki yaş kiçikdi, amma səndən iki dəfə artıq oxuyur. Nə çıxsa onun kimilərdən çıxacaq!”.

Hər elmdən hali olan, 12 yaşından ailəyə çörək pulu qazanan, evdə aşağı sinif şagirdlərinə dərs deyən Əziz gimnazianı qızıl medalla bitirəndə anasının arzusunu gerçəkləşdirmək üçün Petroqrada Tibb Akademiyasına daxil olmağı qərara aldı. Maddi çətinliklə üzləşəndə özündən öncəki nəslin – Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Yusif Vəzir Çəmənəminli, Nəriman Nərimanov və digər ziyalılar kimi, maddi kömək üçün Hacı Zeynalabdin Tağıyevə müraciət edir. Tağıyevdən aldığı maddi dəstəklə Petroqradda Hərbi Tibbi Akademiyaya daxil olan Əzizi taleyin sərt üzü 1918-ci ilin Qərbi Azərbaycan deportasiyası zamanı haqlayır. On minlərlə İrəvan, Zəngəzur türkü kimi, onun ailə üzvləri də deportasiya ilə üzləşirlər. Birinci kursu başa vurub doğmaları ilə görüşə gələn Əziz bir də onda gözüünü açır ki, ahı ərşə bülənd olan soydaşları ilə birlikdə Naxçıvandır. Erməni daşnaklarının terror dalğası Naxçıvanı ağuşuna alanda doğmalarını götürüb digər məcburi köçkünlərlə birlikdə Arazın o tayına keçir. Bu, elə bir dəhşətli dövr idi ki, insanlar həm də qarın yatalağından, yüksək hərərətdən, qızdırmadan, infeksiya xəstəliklərdən əziyyət çəkirdilər. Bu, həkim Əzizin ilk sınaq dövrü idi. Çoxlarını xilas etsə də, sevimli anasını – Zəhra xanımı ölümün ağuşundan ala bilmir. Zəhra xanım son anda ona vəsiyyət edir: “Həkim ol, lap yaxşı həkim ol! İnsanlara kömək elə!” İki il sonra Əziz doğmaları ilə Naxçıvana döndü. Qəlbində qərib bir məzarın nisgili, ruhunda Zəhra xanımın son vəsiyyəti. Könlünün sultanını – Leyli xanımı da burada tapdı. Əlincənin, Şahtaxtının ətəyində. Övladlarının incisi – Zərifə də burada dünyaya gəldi. Əziz Əliyev 1923-cü ildə ailəsi ilə birlikdə Bakıya köçdü. Burada ailə bir qədər də böyüdü. Tamerlan, Gülarə, Cəmil, Dilbər, Ləzifə burada dünyaya göz açdı.

Əziz Əliyev öncə Xalq Komissarlığı Sovetində dəftərxana müdirinin müavini, sonra müdiri işlədi. Həmin ərəfədə həm də Petroqrada Akademiyasında yarımçıq qalmış tibb təhsilini tamamlamaq üçün Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə daxil oldu. Tağı Şahbazi Simurq, Mustafa bəy Topçubaşov, Mir Əsədulla Mirqasımov kimi şəxsiyyətlərin həm tələbəsi, həm də dostu olmaq isə taleyin bir başqa naxışı idi.

Qısa zaman kəsiyində dissertasiya müdafiə edən Əziz Əliyev həmin ərəfədə həm də Bakı Səhiyyə İdarəsinin qurucusu olur.

Tibb İnstitutunun təşkili ilə bağlı onun həyatında yeni mərhələ başlayır. İnstitutun ilk rektoru olur.

Milli kadrların yetişdirilməsi, önə çəkilməsi, qəbul prosesində qızların tədrisə cəlb edilməsi, ilk kitabxananın, ilk mətbu orqanın qurulması, tibbi personalın milliləşməsi, ilk tibbi terminlər lüğətinin nəşri, tələbələrin SSRİ-nin Tibb institutlarına təcrübəyə, ixtisasartırmaya göndərilməsi, tələbə yataqxanasının tikilib istifadəyə verilməsi kimi məsələlər məhz professor Əziz Əliyevin rektorluğu dövrünə təsadüf edir. Dəhşətli repressiyalarla bağlı 1937-ci ildə isə professor Əziz Əliyev iki ciddi quruma eyni zamanda rəhbərlik edib. Tibb İnstitutuna və Azərbaycan Dövlət Universitetinə (Bakı Universiteti). Bu qüdrətli dövlət xadiminin, qurucu rektoru, təbib alimin, ən əsası böyük vətəndaş fəaliyyətinin bu mərhələsi ilə bağlı ən böyük dəyəri isə unudulmaz şair Nazim Hikmət Azərbaycana səfəri çərçivəsində ADU-nun kürsüsündə çıxışı zamanı dilə gətirib: “1937-ci ilin repressiyaları zamanı ən az tələfat həkim personalı arasında oldu. Bunun üçün biz Əziz Əliyevə minnətdar olmalıyıq”.

Əziz müəllim Naxçıvan, Quba–Xaçmaz, Tovuz–Şəmkir dairələrindən SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilir. Bu, doktor Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevin taleyindəki növbəti bir naxış idi.

İnqilablar, repressiyalar, deportasiyalar, müharibələr, texniki- tərəqqi, elmi yeniliklərlə yadda qalan XX yüz ilin 40-cı illəri Azərbaycan, ümumən dünya üçün qan və intiqam dövrü idi. İkinci Dünya müharibəsi, 1941–45-ci illərin dəhşətləri, Hitler Almaniyasının bölünmüş dünyanı yenidən bölüşdürmək cəhdi, imperialist qüvvələrin yanacaq və energetika uğrunda mübarizəsi insanlığı fəlakətlə üz-üzə qoymuşdu.

Hitler Almaniyası Berlindən Mozdoka qədər irəliləmişdi. Sovet İttifaqının, Böyük Britaniya və İngiltərə Krallığının, Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Almaniyanın İranda – Güney Azərbaycanında toqquşan maraqları Xəzər dənizini, Bakını bir anın içərisində barıt çəlləyinə çevirə bilərdi.

Ölkənin Səhiyyə Komissarı, Tibb İnstitutunun qurucusu, müxtəlif fasilələrlə iki dəfə rəhbəri olmuş, 1937-ci ildə repressiyanın ən ağır günlərində Bakı Universitetinin rektoru kimi sınaqlardan çıxmış, xilaskarlıq, xeyirxahlıq, peşəkarlıq nümunəsi etalona çevrilmiş Azərbaycan K(b)P MK-nın üçüncü katibi Əziz Əliyev Azərbaycan və Sovet İttifaqı rəhbərinin arxalandığı, inandığı, etibar edib etimad göstərdiyi tək və yeganə kadr idi. Əzəməti, cəsarəti, ləyaqəti, təşkilatçılıq məharəti ilə dövrünün bir çox dövlət xadimlərinə örnək olan professor Əziz Əliyev təbabətdən siyasətə yol gəlmişdi. Əqidəsi, məsləki ilə sınaqlardan çıxmışdı.

Təbrizin, Güney Azərbaycanın, ümumən Sovet İttifaqının İrandakı, Xəzər hövzəsindəki, Yaxın Şərqdəki taleyini ancaq ona, onun iradəsinə, analitik təfəkkürünə, uzaqgörən siyasətinə, sərkərdə ucalığına etibar etmək olardı.

Bu etibar, etimadı doğrultmaq üçün Sovet İttifaqı missiyasının – “Əziz Əliyev qrupu”nun rəhbərinə – komissar Əliyevə uzun müddət gerek olmadı. Cəmi altı aya Güney Azərbaycanda vəziyyət dəyişdi. Sovet İttifaqının İrandakı mövqeləri möhkəmləndi. Təbrizdə ana dilində mətbu orqan, məktəb, sosial--səhiyyə obyektləri quruldu. Səttərxandan, Xiyabanıdan sonra milli hərəkətin təməli qoyuldu.

Əziz Əliyevin dövlət idarəçilik fəaliyyətində mühüm mərhələ olan Güney Azərbaycan missiyası ilə bağlı bir çox məsələlərə aydınlıq gətirən Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov xatirələrində yazır: “Uzun illər həyatın qaynar nöqtələrində müşahidə etdiyim, hər dəqiqə insandan böyük məsuliyyət tələb edən vəzifələrdə gördüyüm, yaşadığı dövrün xüsusiyyətlərinə görə müəyyən gərginliklərə və gözlənilməz burulğanlara rast gələn, lakin heç zaman işıqlı ideallarına sədaqət və dəyanət hissini itirməyən Əziz Əliyevi daha yaxından Cənubi Azərbaycanda qrupumuza rəhbərlik edərkən tanıdım. O, çox mərd, əyilməz insan idi. Təhlükəli anlarda belə Vətən naminə əyilməzlik, mərdlik nümayiş etdirir, verdiyi sözün üstündə dururdu. İnzibatçılığı, buyurmağı, hökm etməyi sevməzdi. Yüksək insani keyfiyyətlər, iş ciddi münasibət, geniş məlumat və bilik, irəli sürülən məsələlərdən baş açmaq qabiliyyəti Əziz Əliyevə işlədiyi bütün sahələrdə kollektivin, geniş kütlələrin hörmət və məhəbbətini qazandırmışdır”.

Akademik Mirzə İbrahimovun tarixi qeydlərinə unudulmaz dövlət xadimi, akademik İmam Mustafayevin düşüncələrini əlavə etdikdə isə tərcümeyi-halı ilə tarix yaradan Əziz Əliyevin dövlət fəaliyyəti ilə bağlı incə məqamlar diqqəti özünə cəlb edir: “Əziz Əliyev nüfuzlu dövlət xadimi, əqidəli yoldaş, ləyaqətli ziyalı, şəxsiyyəti bütöv adamdı. Onun Güney Azərbaycandakı, Dağıstandakı fəaliyyəti dövlətçilik tariximizdə mühüm mərhələdir. Özü də çox ciddi mərhələ. Əziz Əliyev on minlərlə dağıstanlı deportasiyadan xilas etdi. Onların dilinin, mədəniyyətinin, tarixinin qorunmasına, inkişafına töhfələr verdi. Onları şər-böhtandan qorudu. Şəhərlərini, kəndlərini tikdi, qurdu. Bu səbəbdən də “qurucu Əziz” adını qazandı.”

Əziz Əliyevin Bakıya dönüşündən, Sovetlərin İrandakı siyasi səhvindən sonra SSRİ rəhbəri 1942-ci ilin payızında Dağıstan dəhşətləri ilə üzləşir. Moskvaya, Mozdoka qədər irəliləyən Hitler Almaniyası nəyin bahasına olursa-olsun, Bakını, Bakı neftini ələ keçirmək üçün Şimali Qafqazda möhkəmlənir. Qroznı neftini nəzarət altına alır. Qafqaz qan çanağına dönür. Odlar Yurdu Azərbaycan da qan çanağına, barıt çəlləyinə çevriləcəkdi. II Dünya müharibəsinin bu dəhşətli mənzərəsini, onun qarşısının alınmasında Əziz Əliyev rolunu təsvir edən ulu öndər Heydər Əliyev qeyd edirdi: “II Dünya müharibəsi bəşər tarixində ən ağır müharibədir. Böyük Vətən müharibəsi faşizmə, cəhalətə, təcavüzə qarşı müharibə idi. Faşizmə qarşı vuruşanlar, qələbənin təmin olunması işinə öz töhfəsini verənlər, öz fəaliyyəti ilə bu qələbənin çalınmasına kömək edənlər, şübhəsiz ki, ən yüksək qiymətə, ən yüksək hörmətə layiqdirlər...”

Belə görkəmli insanlardan biri də Əziz Əliyev idi. O, ön xətdə, Dağıstanda olmuşdur. Onun qismətinə olduqca çox çətin vəzifələr düşmüş və o, bu vəzifələrin öhdəsindən uğurla gəlmişdir...

Əziz Əliyev özünün çoxcəhətli fəaliyyəti, humanizmi və qayğıkeşliyi sayəsində Dağıstan və Azərbaycan xalqlarının sarsılmaz dostluğunun simvollarından birinə çevrilmişdir”.

Əziz Əliyev ictimai-siyasi xadim kimi Dağıstanda çox böyük işlər gördü. Elə dağıstanlıların köçürülməsi planının qarşısının alınması Əziz Əliyevin tarixi xidmətləridir. Odur ki, Əziz Əliyevin adı hazırda Dağıstanda əfsanələşib.

Məhz Əziz Əliyevin iradəsi, cəsarəti, təşkilatçılıq məharəti ilə Dağıstan üzündən qara buludlar çəkildi, dağlıların üstündən şərin, böhtanın pərdəsi götürüldü. Dağıstanın birliyi, bütövlüyü, törəsi pozulmadı. Dağlıların

kürəyinə düşmən xəncəri saplanmadı, satqın, xəyanətkar, fərari damğası vurulmadı. Tanrı onu bu dünyaya sevməyə, sevindirməyə, yıxılanı qaldırmağa, dağılanı qurmağa, inam, ümid olmağa gətirmişdi...

1948-ci ildə Qərbi Azərbaycanın deportasiyasına, xüsusən də dağ şəraitindən olan insanların öz tarixi torpaqlarından, yurd yerlərindən Azərbaycanın aran zonasına köçürülməsi faktına görə Stalin – Mikoyan – Beriya üçlüyünə etirazına qurban gedib vəzifədən alınan və Moskvada Nazirlər Sovetində kiçik vəzifəyə təyin olunan, sonra Bakıya Nazirlər Sovetinin sədrinə müavin gətirilən, oradan da şərlənərək Sabunçu xəstəxanasına baş həkimə müavin göndərilən, 37-ci ilin dəhşətli repressiyalarından ulu öndər Heydər Əliyevin dili ilə desək, möcüzələr sayəsində xilas olsa da, 50-ci illərin burulğanından xilas ola bilməyən, mənəvi terrorla üzləşən, yalnız Stalin – Mikoyan – Beriya üçlüyünün əbədi sükutundan sonra ölüm kabusundan xilas olan, nəhayət, bəraət alan, üstünə atılan şər, böhtanın çirkabından Mərkəzi Komitənin qərarı ilə çıxan, hakimiyyəti illərində Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru təyin edilən, Əməkdar elm xadimi və həkim kimi ömrünün qalan hissəsini də Hippokrat andına sədaqətlə xidmətdə bulunan Əziz Əliyev çox çətin və əzablı bir ömür yolu keçmişdir.

Əziz Əliyev qüdrətli dövlət və elm xadimi, tərcümeyi-halı ilə tarix yaradan, ləyaqəti, cəsarəti, müdrikliyi, məğrurluğu, məğlubedilməzliyi, əyilməzliyi, bütöv şəxsiyyəti ilə milləti millət edən mücahidlərdəndir.